

THEOLOGIA SYSTEMATICA

Pásztori-Kupán István

Kolozsvár

Adalékok Nüsszai Gergely krisztológiai tanításának értelmezéséhez

Addenda to the Interpretation of Gregory of Nyssa's Christological Teaching. Abstract

The present study sets out to clarify a few interesting points regarding Gregory of Nyssa's Christological concept. As it appears from his anti-Apollinarian polemic, Gregory was not only an adept of a Christology of two natures, but also defended the existence of two wills in Christ. Instead of arguing for a communication of properties between the two natures of Christ in a later mediaeval sense, he mostly spoke of a communication of names and titles, yet recognising at the same time that the Lord had indeed made the sufferings of the assumed manhood his own (οἰκειοῦται) and accepted a real and close communion (κοινωνία) with it. The Virgin Mary's title of God-bearer was also used by Gregory, of course, also in a Christological sense.

Keywords: Gregory of Nyssa, Cappadocian Fathers, Christology, two wills in Christ, communicatio idiomatum, Mary as God-bearer.

Életrajzi vonatkozások

Nüsszai Gergely volt a három híres kappadókiai atya legfiatalabbika. Nagy Baszileiosz öccseként született 335 körül. Tanulmányait szülővárosában, a kappadókiai Caesareában végezte. Nem járta végig a nagy ókori tudományos központokat, viszont Baszileiosz irányítása mellett hihetetlen önszorgalommal olyan műveltségre tett szert, hogy az utókor méltán nevezte őt „a filozófusnak”.¹ Eredetileg retorikának készült, de mivel Julianus aposztata császár megtöltötte a keresztény tanítóknak, hogy a nyilvános iskolákban tanítsanak, egyházi lektor lett. Miután 365-ben visszavonták Julianus rendeletét, Gergely megnősült, és retorikát kezdett tanítani. Nazianzoszi Gergely hatására azonban ismét visszatért az egyházi szolgálatba.²

Baszileiosz 371-ben vagy 372-ben öccsét, annak vonakodása ellenére, Nüssza városának egyházi irányításával bízta meg. Gergely visszafogott alaptermészetéből kifolyólag nem tudott mindenben megfelelni bátyja elvárásainak.³ Egyházpolitikai ügyekben nem volt gyakorlata, és hiányzott belőle a kemény fellépés is. Ezt kihasználva,

¹ Ld. Vanyó László: *Ókeresztény írók lexikona*. Szent István Társulat, Budapest 2004, 177 (a továbbiakban: Vanyó: *ÓÍL*).

² Vanyó: *ÓÍL*, 177. Vö. William Smith – Henry Wace, szerk.: *A Dictionary of Christian Biography*. 4 kötet. John Murray, London 1877–1887. Világhálós változat: <http://www.ccel.org/ccel/wace/biodict.html>, 417 (megnyitva: 2010. július 11). A továbbiakban: *DCB*.

³ Ld. pl. Baszileiosznak öccséhez intézett 58., 59. és 60. leveleit (Thesaurus Linguae Graecae: *Epistulae* 58; 59; 60 – a továbbiakban: TLG); Courtonne, Y.: *Saint Basile: Lettres*. 3 kötet. Les Belles Lettres, Paris 1957–1966.

ariánus ellenfelei koholt vádak ürügyén vizsgálatot indítottak ellene,⁴ és bátyja minden igyekezete ellenére elérték, hogy az ariánusokat pártoló Valens császár száműzze. A nyomorúságos körülmények között tengődő Gergelyt távolléte idején Nazianzoszi Gergely több levélben is vigasztalta. Végül Valens halála után, 378-ban visszatérhetett Nüsszába, ahol gyülekezete kitörő örömmel fogadta. A következő évben először bátyját, Baszileioszt vesztette el, akinek temetésén ő beszélt,⁵ majd nővérét, Makrinát, akinek nagyon sokat köszönhetett. 380-ban Szebaszté (Szebaszteia) metropolitájává választották, de erről a címről nemsokára lemondott öccse, Péter javára. A 381-es konstantinápolyi II. egyetemes zsinaton kulcsszerepet játszott: Nazianzoszi Gergely, Ikoniumi Amphilokhiosz és Tarszoszi Diodorosz mellett őt tekintették az ortodoxia oszlopának. A későbbi években gyakran járt a fővárosban, őt bízták meg, hogy a császári család halottjai fölött gyászbeszédeket mondjon. Minden valószínűség szerint nem sokkal a 394-es konstantinápolyi zsinat után halt meg 394-ben vagy 395-ben.⁶

Gergely krisztológiájának általános jellemzői

A 4. század második felének legnagyobb krisztológiai kihívását mindenképpen Laodikeiai Apollinarisz tanítása jelentette. Ez a rendkívül művelt, lelkes teológus nagy hévvel vetette bele magát az arianizmus elleni küzdelembe, és noha mesterének és barátjának, Athanasziosznak a segítőtársa kívánt lenni Arius követőivel szemben, rövidesen az ellenkező végletbe esett. Krisztus egy személyén belül semmilyen megkülönböztetést nem volt hajlandó eszközölni, így a két természet helyett *egyetlen természetről* (μία φύσις-ról) beszélt. A 362-es alexandriai és a 376-os római zsinat még nem említi név szerint Apollinarisz, de a későbbiekben (a 377-es és 381-es római zsinatokon) már egyértelműen elhatárolódnak tőle. Laodikeia püspökét azonban még a 381-es konstantinápolyi második egyetemes zsinat ítélete sem rendítette meg, noha ennek első kánonja az apollinarizmust is a kárhóztatandó eretnenségek közé sorolta. Apollinarisz komoly teológiai vitát folytatott Tarszoszi Diodorossal is; egymás ellen írt munkáik azonban elvesztek.

385-ben maga Nüsszai Gergely is írt ellene egy művet *Antirrbeticus adversus Apollinarium* (Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου ἀντιρρητικός) címmel.⁷ Noha személyesen nem ismerte ellenfelét, Nüssza püspöke világosan látta és kidomborította az apollinarista krisztológia legfontosabb hiányosságait. Ezek között szerepelt Krisztus testének mennyei eredete – Apollinarisz egyes követői ugyanis ilyen nézeteket is vallottak –, illetve az, hogy az Ige átvette volna Krisztus értelmes emberi lelkének helyét a felvett természetben. A mű szinte mondatról mondatra követi Apollinarisz *Az ember hasonlatossága szerinti isteni megtestesülés bizonyítása* c. írásának legfontosabb állításait, így a laodikeiai püspök munkája a cáfolatból szinte teljesen rekonstruálható. Ezzel a mód-

⁴ DCB, 418.

⁵ Gergely nagy horderejű beszéde mai szerzőket is meglehetett. Ld. pl. D. Tóth Judit: A klasszikus retorika elégtelensége a keresztény dicsőítésben. Esmény- és közösségteremtés Nüsszai Szent Gergely Nagy Szent Baszileioszról mondott enkomionjában. In: *Új Hegyvidék* 2008/1–4, 93–106 (<http://epa.oszk.hu/01400/01469/00005/pdf/28dtothjudit.pdf> – megnyitva: 2010. júl. 20).

⁶ Vanyó: *ÓÍL*, 178.; DCB, 418.; Quasten, Johannes: *Patrology*. 4 kötet. Spectrum, Utrecht 1950–1986, III, 255 (a továbbiakban: Quasten: *Patrology*).

⁷ A teljes munka magyar fordítását *Gergely, Nüssza püspökének könyve Apollinariosz nézeteinek cáfolatára* cím alatt ld. Vanyó László, szerk., ford.: *Nüsszai Szent Gergely művei*. Ókeresztény Írók sorozat, 18. Szent István Társulat, Budapest 2002, 100–211 (a sorozat kötetait a továbbiakban ÓÍ-vel jelöljük).

szerrel Gergely nagy elődje, Órigenész hagyományát követte, aki hasonlóképpen járt el *Kelszosz ellen* című apológiájában.

A kettős fiúság tanának elutasítása

A vitás kérdések tisztázása érdekében Nüsszai Gergely levélben kereste meg Alexandria akkori pátriárkáját, Theophiloszt. A kappadókiaiak, különösen a két Gergely krisztológiája nagyon közel állt az antiochiaiak (Tarszoszi Diodorosz és Mopszvesztiai Theodorosz) tanításához. Theophilosz, aki alexandriai teológusként nem tudott szabadulni Apollinarisz hatásától, arra gyanakodott, hogy Diodorosz, Nazianzoszi Gergely és Nüsszai Gergely azért különböztetik meg egymástól Krisztus két természetét, és azért ragaszkodnak az értelmes emberi lélek felvételéhez, mert egy helyett két fiút valának, és Szamoszatai Pál, illetve Arius titkos követői. Levelében Gergely határozottan visszautasítja a két fiú gondolatát:

Οὐ γάρ, ἐπειδὴ ὁ τῶν αἰῶνων ποιη-
της ἐπὶ ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐπὶ τῆς
γῆς ὤφθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις συν-
αναστρέφη, διὰ τοῦτο δύο υἱοὶ κατὰ
τὴν ἐκκλησίαν ἀριθμοῦνται, εἰς ὁ
ποιητῆς τῶν αἰῶνων καὶ ἄλλος ὁ
ἐπὶ τῷ τέλει τῶν αἰῶνων διὰ σαρκὸς
φανερῶθεις τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ.

Azért, mert az idők Teremtője a végső napokban jelent meg és fordult az emberekhez, nem két fiút tartanak számon az egyházban, mintha az egyik volna az idők Teremtője, a másik pedig az, aki az idők végén a testen keresztül jelent meg az emberi életben.⁸

Athanasziosz híres gondolata mentén haladva – „az Ige emberré lett, hogy mi istenivé tétessünk”⁹ – Gergely ugyanitt beszél a felvett emberi természetnek a feltámadás utáni megistenüléséről is:

Εἰ μὲν οὖν τὸ θεῖον ἐν τῷ ἀνθρω-
πίνῳ γενόμενον καὶ ἐν τῷ θνητῷ
τὸ ἀθάνατον καὶ τὸ δυνατὸν ἐν τῷ
ἀσθενεῖ καὶ ἐν τῷ τρεπτῷ τε καὶ
φθειρομένῳ τὸ ἀναλλοιώτῳ τε καὶ
ἄφθαρτον ἐφήκεν ἐπιμεῖναι τὸ θνη-
τὸν τῷ θνητῷ ἢ τῇ φθορᾷ τὸ
φθαρτὸν καὶ τὰ ἄλλα τοῖς ἄλλοις
κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, εἰκότως
ἂν τις δυᾶδα τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ
ἐνεθεώρησεν, τῶν κατὰ τὸ ἐναντίον
θεωρουμένων ἐκάτερον ἰδιαζόντως
ἐφ' ἑαυτοῦ ἀριθμῶν. εἰ δὲ τὸ θνη-
τὸν ἐν τῷ ἀθανάτῳ γενόμενον
ἀθανασία ἐγένετο, ὁμοίως δὲ καὶ
τὸ φθαρτὸν εἰς ἀφθαρσίαν μετέβαλε

Ha tehát az isteni az, amely az emberiben volt, és a halandóban a halhatatlan, és a hatalmas a gyengében; és a változékonnyban és a romlandóban volt a változatlan és romolhatatlan, és ha hagyta volna, hogy a halandóban maradjon halandóság, a romlandóban romlandóság, és a többi is minden másban hasonló módon, akkor méltán láthatná a kettőséget bárki az Isten Fiában, amikor az ellentétekként szemlélték egyikét és másikat önmagukban állókként külön számolná. Ha viszont a halandó, miután a halhatatlanban volt, halhatatlansággá lett, a romlandó is hasonlóképpen romolhatatlanságra változott át, és az ösz-

⁸ Nüsszai Gergely: *Levél Theophiloszhoz az apollinaristák ellen*; Müller, F., szerk.: *Gregorii Nysseni Opera*, III. kötet. Brill, Leiden 1958, 121; ÓÍ 18, 94.

⁹ Αὐτὸς γάρ ἐνηθρώπησεν, ἵνα ἡμεῖς θεοποιηθῶμεν. Athanasziosz: *Az Ige emberré válásáról* 54, 3 (TLG: *De incarnatione Verbi* 54, 3). Vö. SC 199.

καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὡσαύτως πρὸς
τὸ ἀπαθές τε καὶ θεῖον μετεποιήθη,
τίς ὑπολείπεται λόγος ἔτι τοῖς εἰς
δυϊκὴν διαφορὰν τὸ ἐν διασχίζου-
σιν;

szes többi ugyanúgy átalakult a szenvedésmentes és isteni jellegre, mi érvük marad azoknak, akik az egyet két különbözőre szakítják szét?¹⁰

Krisztus két természetének egymáshoz való viszonyát Gergely a Megváltó személyének egységében látja. Az emberi természet a feltámadás után mintegy megistenül, az 1Kor 15,42–54 értelmében magára ölti a halhatatlanságot és a romolhatatlanságot, hogy ezáltal – Pál apostol gondolata szerint – örökölhessen Isten országát. Az isteni természet – tehát maga az Ige – azonban nem szenved semmiféle változást, hanem ugyanaz marad, aki az idők kezdete előtt is volt:

Ὁ γὰρ λόγος καὶ πρὸ τῆς σαρκὸς
καὶ μετὰ τὴν ἔνσαρκον οἰκονομίαν
λόγος καὶ ἦν καὶ ἔστιν· καὶ ὁ θεὸς
καὶ πρὸ τῆς τοῦ δούλου μορφῆς καὶ
μετὰ ταύτην θεὸς ἐστίν· καὶ τὸ φῶς
τὸ ἀληθινὸν πρὶν τε ἐλλάμψαι τῇ
σκοτίᾳ καὶ μετὰ ταῦτα φῶς ἐστίν
ἀληθινόν· εἰ οὖν ἀμετάπτωτος καὶ
ἀμετάθετος πᾶσα θεοπρεπὴς ἔννοια
διὰ παντὸς περὶ τὸν μονογενῆ καθο-
ραῖται καὶ ὁ αὐτὸς ἐστίν· αἰεὶ πρὸς
ἑαυτὸν ὡσαύτως ἔχων, πῶς τις ἡμᾶς
ἀναγκάζει τὴν διὰ σαρκὸς γενομένην
αὐτοῦ ἐπιφάνειαν υἱῶν δυάδα κατο-
νομάζειν, ὡς τοῦ μὲν προαιωνίου
ᾄοντος υἱοῦ, τοῦ δὲ διὰ σαρκὸς τῷ
θεῷ γεννηθέντος ἄλλου υἱοῦ;

Mert az Ige a megtestesülés üdvrendje előtt is, azután is Ige volt, és most is az! És az Isten a szolgálak előtt és azután is Isten! [vö. Fil 2,7] Az igaz világosság, mielőtt a sötétségben világítana, és azután is, az igaz világosság. Ha tehát az Egyszülöttre vonatkoztatott minden Istenhez illő fogalom állandónak és mindenkor megingathatatlanak tekinthető, és mindig ugyanaz, és önmagával azonos, akkor miként kényszeríthet minket bárki arra, hogy test által történt kinyilatkoztatását kettős fiúságnak nevezzük, mint az idők előtt létező örök Fiúét, és a test által Istentől született másik Fiúét?¹¹

Az Ige változhatatlansága és „a tulajdonságok közlése”

Szerzőnk egyszerre hangsúlyozza Krisztus személyének valóságos egységét és az Ige változhatatlanságát: ezzel a kettős súlypontú krisztológiával tudja hatékonyan megcáfolni az apollinarizmust. Ebből és csakis ebből a nézőpontból értelmezhető helyesen Gergelynek a tulajdonságok kölcsönös állíthatóságáról szóló tanítása is, mely így nem az összekeveredést, illetve a két természet valóságának eltörlését, hanem a személyi egységet szolgálja a bibliai paradoxonok elfogadásával.

Nüssza püspöke nem valamiféle elvont krisztológiai alaptételként értelmezi a *communicatio idiomatumot*, hanem a maguk természetességében fogadja el a Szentírás azon kijelentéseit, melyek Krisztus személyében hol az embert, hol az Istent domborítják ki. Meglátása szerint az eleve adott személyi egység következtében a Megváltó *nevei* felcserélhetők, amint maguk a bibliai szerzők az emberi oldalt az istenivel, az isteni oldalt pedig az emberivel nevezik meg. Így elsősorban a *nevek közössé teteléről* van szó, a tulajdonságok

¹⁰ Müller: *Gregorii Nysseni Opera* III, 124–125.; ÓI 18, 96.

¹¹ Uo. 125.; ÓI 18, 96–97.

egy személyre való vonatkoztatásáról pedig annyiban, amennyiben ez nem jelenti az isteni Ige megváltozását.

Érdekes megfigyelnünk azt is, hogy a tulajdonságok közössé tétele – amennyiben erről egyáltalán beszélhetünk – csakis Krisztus feltámadása és megdicsőülése után lehetséges, aminek következtében az isteni természet (az Ige) felmagasztalja, maga mellé emeli Krisztus emberi természetét. A *communicatio idiomatum* Gergely számára csupán annyit jelent, hogy az Ige a már megdicsőült emberi természetet isteni tulajdonságokkal ruházza fel:

Ἡ γὰρ θεότης τὸ ταπεινὸν ὑπερύψωσεν· τῷ κατωνομασμένῳ ἀνθρωπικῶς τὸ ὑπὲρ πᾶν εἶναι ὄνομα ἐχαρίσατο· τὸ ὑποχείριον καὶ δοῦλον κύριον καὶ βασιλέα ἐποίησεν, καθὼς ὁ Πέτρος φησὶν ὅτι Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ὁ θεὸς ἐποίησεν νοοῦμεν γὰρ διὰ τοῦ Χριστοῦ βασιλέα. καὶ διὰ τὴν ἀκριβῆ ἐνότητα τῆς τε προσληφθείσης σαρκὸς καὶ τῆς προσλαβομένης θεότητος ἀντιμεθίσταται τὰ ὀνόματα, ὥστε καὶ τὸ ἀνθρώπινον τῷ θεῷ καὶ τὸ θεῖον τῷ ἀνθρώπινῳ κατονομάζεσθαι. διὸ καὶ ὁ ἐσταυρωμένος κύριος τῆς δόξης ὑπὸ τοῦ Παύλου καλεῖται καὶ ὁ προσκυνούμενος ὑπὸ πάσης κτίσεως, τῶν τε ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ κατὰ χθονίων, Ἰησοῦς ὀνομάζεται· διὰ τούτων γὰρ ἡ ἀληθὴς τε καὶ ἀδιαίρετος ἔνωσις ἐρμηνεύεται, ἐκ τοῦ καὶ τὴν ἄφραστον τῆς θεότητος δόξαν τῆ τοῦ Ἰησοῦ προσηγορία σημαίνεσθαι, ὅταν πᾶσα σὰρξ ἐξομολογήσῃται καὶ πᾶσα γλῶσσα ὅτι κύριος Ἰησοῦς Χριστός, καὶ τὸν τὰ πάθη τοῦ σταυροῦ δεξάμενον καὶ περονηθέντα τοῖς ἥλοις καὶ διαπαρέντα τῇ λόγχῃ κύριον δόξης παρὰ τοῦ Παύλου προσαγορεύεσθαι.

Εἰ οὖν καὶ τὸ ἀνθρώπινον οὐκ ἐν τοῖς τῆς φύσεως ἰδιώμασι δείκνυται ἀλλὰ κύριος τῆς δόξης ἐστίν,

Mert az istenség felmagasztalta az alantast! Az emberileg megnevezettnek a minden név fölött való nevet ajándékozta [Fil 2,9]! Az alattvalót és a szolgát úrrá és királlyá tette, amint Péter mondja, hogy Úrrá és Krisztussá tette őt az Isten [ApCsel 2,36], (hiszen Krisztuson a királyt értjük).¹² A felvett test és a felvevő istenség szoros egysége miatt a nevek felcserélhetők, úgy hogy az emberit az istenivel, az istenit meg az emberivel lehet megnevezni.¹³ Ezért hívja Pál a Megfeszítettet a dicsőség Urának (1Kor 2,8). És azt, akit az egész teremtés, a mennyekiek, a földiek és a föld alatt valók imádnak, Jézusnak nevezi [Fil 2,10–11]. Ezek magyarázzák ugyanis a valóságos és elválaszthatatlan egységet, aminek következtében az istenség kimondhatatlan dicsősége a Jézus névvel is jelölhető, mert minden test és minden nyelv megvallja, hogy Jézus Krisztus Úr [Fil 2,11], és a kereszt szenvedését vállalót, a szögekkel átluggatottat, a lándzsával átszúrtat nevezte Pál a dicsőség Urának [1Kor 2,8].

Ha tehát még az emberi sem a természet sajátosságaiban mutatkozik meg, hanem ő a dicsőség Királya, akkor senki ne

¹² Gergely itt a *Krisztus* név *Felkent* értelmére utal, hiszen a királyt is felkenik.

¹³ A magyar fordítást itt jobban kellett közelítenünk a görög eredetühez. Az elsődlegesen „név” jelentésű ὄνομα adott esetben tényleg jelölhet fogalmat is (ahogy Vanyó László fordításában olvassuk). A szöveg azonban nyilvánvalóan a *nevekre* – Jézus, Krisztus, Úr – és nem elvont fogalmakra utal. Ha tényleg fogalmakról és azok felcseréléséről lenne szó, akkor a különböző terminusokat következetesen alkalmazó Gergely minden bizonnyal az ἔννοια (= fogalom, értelem, gondolat) szót használná.

οὐκ ἂν δέ τις εἰπεῖν δύο κυρίου
δόξης τολμήσειεν. μαθὼν ὅτι Εἷς
κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ
πάντα, πόθεν ἡμῖν ἐπικαλοῦσι τῶν
υἱῶν τὴν δυάδα οἱ τὴν καθ' ἡμῶν
κατηγορίαν εὐπρόσωπον ἀφορμὴν
εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν ἰδίων ὑπο-
λήψεων προβαλλόμενοι;

merjen a dicsőség két uráról beszélni, jól
tudván, hogy Egy az Úr Jézus Krisztus,
aki által van minden [1Kor 8,6]; akkor
hogyan foghatják ránk a kettős fiúságot
azok, akik ügyesen álcázott ürügyekkel
vádolnak minket saját felfogásuk állítása
érdekében?¹⁴

Gergely az isteni és az emberi természet Krisztusban való egységének kifejezésére nem mindig a legszerencsésebb kifejezést használta. Ezek között található a *μίγνυμι* (keverni, elegyíteni) igéből származó *μίξις* (keveredés) is.¹⁵ Ennek ellenére világosan megkülönböztette egymástól a két természetet, és hangsúlyozta, hogy azok sajátos tulajdonságai elegyedés nélkül megmaradnak. A *communicatio idiomatum*ot Gergely nem alkalmazza azokra a bibliai eseményekre, amelyek Jézus feltámadása és mennybemenetele előtt történtek, így pl. Lázár feltámasztásának történetére sem:

Διαμένει δὲ ἀσύγχυτος τῶν τε τῆς
σαρκὸς καὶ τῶν τῆς θεότητος ἰδιω-
μάτων ἢ θεωρία, ἕως ἂν ἐφ' ἑαυτοῦ
θεωρῆται τούτων ἐκάτερον. οἷόν τι
λέγω· ὁ λόγος πρὸ τῶν αἰώνων ἦν,
ἢ σὰρξ δὲ ἐπὶ τῶν ἐσχάτων ἐγένε-
το χρόνων, καὶ οὐκ ἂν τις ἀνα-
στρέψας εἴποι ἢ ταύτην προαιώ-
νιον εἶναι ἢ ἐν τοῖς ἐσχάτοις
γεγενῆσθαι τὸν λόγον·

A test és az istenség tulajdonságainak
elegyedés nélküli szemlélete azonban
megmarad mindaddig, amíg ezeket
egyenként önmagukban szemléljük. Például azt mondom: „az Ige a világszor-
szakok előtt volt, a test pedig az utolsó
időkben lett”. A kijelentést viszont nem
lehet megfordítani, mondván, hogy a
test a korszakok előtt volt, illetve, hogy
az Ige az utolsó időkben lett.

ἢ σὰρξ παθητικῆς ἐστὶ φύσεως,
ἐνεργητικῆς δὲ ὁ λόγος, καὶ οὔτε
αὐτὴ δημιουργικὴ τῶν ὄντων οὔτε
ἢ θεότης παθητικὴν ἔχει τὴν δύ-
ναμιν· ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεὸν ὁ
λόγος, ἐν τῇ τοῦ θανάτου πείρᾳ ὁ
ἄνθρωπος, καὶ οὔτε ἐξ αἰδίου τὸ
ἄνθρωπινον οὔτε θνητὸν τὸ θεῖον.
καὶ τὰ ἄλλα πάντα κατὰ τὸν
αὐτὸν θεωρεῖται τρόπον· οὔτε ζωο-
ποιεῖ τὸν Λάζαρον ἢ ἀνθρωπίνῃ
φύσιν οὔτε δακρύει τὸν κείμενον ἢ
ἀπαθῆς ἐξουσία, ἀλλ' ἴδιον τοῦ μὲν
ἀνθρώπου τὸ δάκρυον, ἢ δὲ ζωῆ
τῆς ὄντως ζωῆς.

A test szenvedő, az Ige viszont cselekvő
természetből való. Sem a test nem ren-
delkezik a létezők teremtő erejével, sem
az istenség a szenvedőképességgel. Az
Ige kezdetben az Istennél volt [Jn 1,2],
az ember pedig a halál megpróbáltatása
alatt. Az emberi nem örökkévaló, az is-
teni pedig nem halandó. Az összes többi
[tulajdonságot] ugyanígy szemléljük. Lá-
zárt sem az emberi természet támasztja
fel, sem a szenvedéstől mentes hatalom
nem könnyezik felette. Ellenkezőleg: a
könny az ember, az élet pedig a valóság-
gos Élet tulajdona.¹⁶

Összegzőképpen elmondhatjuk, hogy a *communicatio idiomatum* gondolatának az a változata, amelyet a középkori teológusok (pl. Aquinói Tamás), illetve egyes reformátorok

¹⁴ Müller: *Gregorii Nysseni Opera* III, 127–128.; ÓÍ 18, 98–99.

¹⁵ Id. pl. *Contra Eunomium* 5, 5.

¹⁶ *Contra Eunomium* 3, 3, 63–65 (TLG).

(pl. Luther) képviseltek, semmiképpen nem azonosítható a kappadóciaiak és az antiochiaiak tanításával, sőt, bizonyos mértékig még az apollinarizmus felé hajló egynemű alexandriai teológusokéval sem.¹⁷ A skolasztika spekulatív érvelési és hermeneutikai módszerei ugyanis merőben különböztek az óegyházi teológusok biblikus vagy akár allegorikus jellegű megközelítéseitől.

A két természet közötti tulajdonságok közlése vagy közössé tétele az egyházatyák számára nem jelentette sem az emberi természetnek az isteni természetbe történő beolvadását, sem az isteni természetnek az emberi természet általi teljes befogadását, ahogyan azt pl. Luther, illetve a neki tulajdonított gondolat – „finitum capax infiniti”, azaz „a véges képes befogadni a végtelent” – nyomán több jelenkori teológus véli. A két természet egymáshoz való viszonyát az atyák számára a tulajdonságok megőrzése, az elegyedéstől való mentesség határozza meg, még akkor is, ha a megdicsőüléskor az isteni természet felmagasztalja az emberi természetet, illetve a szenvedéstől mentes Ige a személyi egység alapján magáévá teszi (mintegy magának tulajdonítja) a megváltó szenvedéseket. Gergely sommás válasza ebben a tekintetben mindmáig irányadó:

Ἐπειδὴ δέ φασιν ἡμᾶς λέγειν πε-
πονθέναι τὸν ἄνθρωπον, οὐ τὸν θε-
όν, ταῦτα παρ’ ἡμῶν ἀκουσάτωσαν,
ὅτι τὴν θεότητα ἐν τῷ πάσχοντι
εἶναι ὁμολογοῦμεν, οὐ μὴν τὴν ἀπα-
θῆ φύσιν ἐμπαθῆ γενέσθαι.

Mivel pedig azt állítják, hogy szerintünk az ember szenvedett és nem az Isten, hallják meg tőlünk a következőket: mi azt valljuk, hogy az istenség *a szenvedőben volt*, de azt nem, hogy a szenvedésmentes természet *szenvedővé vált* volna.¹⁸

Krisztus két akarata

Nüsszai Gergely krisztológiai tanításának apollinarizmus-ellenessége abban is megnyilvánult, hogy egyrészt elutasította a *communicatio idiomatum* szélsőséges alkalmazását,¹⁹ másrészt következetesen védte Krisztus emberi természetének tökéletességét. Hangsúlyozta, hogy Krisztusnak értelmes emberi lelke volt, amely nem akadályozta a személyi egységét.²⁰ Az évszázadokkal később jelentkező monoteizmus körüli vitákat megelőzve arról is beszél, hogy a Megváltó nem egy, hanem két akarattal rendelkezik.

Mivel Apollinarisz tagadta Krisztus értelmes emberi lelkének létezését, így Jézusnak az Olajfák hegyén elhangzott híres fohászát sem tudta helyesen értelmezni. Szerinte ebben a mondatban: „ne az én akaratom teljesüljön, hanem a tied”,²¹ az „én” akarata nem Krisztus emberi természetének akarata volt, hanem az Igéé. Gergely erre így válaszol:

Καθ’ ἡμῶν χρῆται τῇ λοιδορίᾳ ταρ-
ρασομένων καὶ ἀπίστων ἀποκα-
λῶν τοὺς τῇ εὐαγγελικῇ φωνῇ ἀνε-

[Apollinarisz] minket marasztal el, amikor zavarkeltóknak és hitetleneknek nevez, akik vizsgálat nélkül fogadjuk el az

¹⁷ Vö. Pásztori-Kupán István: A „tulajdonságok közlésének” tana Heinrich Bullinger teológiai gondolkodásában. In: *Református Szemle* 96/2 (2003), 146–158.; vö. Niesel, Wilhelm: *Az evangélium és az egyházak*, ford. Juhász Tamás. EREK, Kolozsvár 1979, 274.

¹⁸ *Antirrheticus adversus Apollinarium* 46 (TLG: 3, 1, 223); vö. ÓÍ 18, 201.

¹⁹ Uo. 5–7.; ÓÍ 18, 105–110.

²⁰ Uo. 8.; 9.; 24.; 41. és 48.; ÓÍ 18, 110–114., 136–138., 166–168 és 185–188.

²¹ Ld. Lk 22,42 és Mt 26,39.

ξετάστως προσέχοντας, ἢ φησιν Εἰ δυνατόν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ· πλήν μὴ τὸ ἐμόν, ἀλλὰ τὸ σὸν γενέσθω θέλημα. τούτοις δὲ προστίθησι τὴν ἰδίαν λέξιν ἔχουσαν οὕτως. Καὶ οὐ μνημονεύουσι, φησίν, ὅτι τὸ θέλημα τοῦτο ἴδιον εἴρηται οὐκ ἀνθρώπου τοῦ ἐκ γῆς, καθὼς αὐτοὶ νομίζουσι, ἀλλὰ τοῦ θεοῦ τοῦ καταβάντος ἐξ οὐρανοῦ.

[...] ἄρα οἶδεν ὁ λογογράφος ἃ φθέγγεται; ὁ θεὸς ἐξ οὐρανοῦ καταβάς τὸ ἴδιον τῆς θεότητος θέλημα παραγράφεται καὶ οὐ βούλεται εἰς ἔργον ἐλθεῖν, ὅπερ βούλεται. οὐκοῦν μεμέρισται τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πατρὸς τὰ θελήματα. καὶ πῶς ἂν εἴη κοινὸν ἐπ' ἀμφοτέρων τὸ θέλημα; πῶς δ' ἂν ἢ τῆς φύσεως ταυτότης τῇ διαφορᾷ τῶν θελημάτων ἐμφαίνοιτο;

Nüssza püspöke tökéletesen látja az értelmes emberi lelket Krisztusból számúzó apollinarista krisztológia csapdáját. Amennyiben Jézus fohászában az „én” akarata nem a felvett emberi természet, ti. az értelmes emberi lélek akaratát jelenti, hanem az isteni természet, az Ige, a Fiú akaratát, akkor ennek az akaratnak szükségszerűen ellentmond az Atya (a „te”) akarata. Ebből egyértelműen az következne, hogy a Fiú mást akar, mint az Atya, azaz – szinte káromlásnak beillő módon – tudathasadásos helyzet áll elő Isten Hármasegységén belül. Gergely ebből arra is következtet, hogy akkor Apollinarisz szerint a Fiú természete sem lehet azonos az Atyáéval (ez pedig arianizmus lenne), hiszen a természetnek meg kell egyeznie az akaratokkal: az isteni természetnek isteni, az emberi természetnek emberi akarata van.²³

A kérdés egyetlen megoldása, hogy Jézus fohászában az „én” akaratát a felvett emberi természet (az értelmes lélek) akaratának tartjuk, megkülönböztetve azt Krisztus isteni akaratától, mely az Atya és az Ige közös akarata:

Ἐπειδὴ τοίνυν ἄλλο τὸ ἀνθρώπινον βούλημα καὶ τὸ θεῖον ἄλλο, φθέγγεται μὲν ὡς ἐκ τοῦ ἀνθρώπου τὸ τῇ ἀσθενείᾳ τῆς φύσεως πρόσφορον ὁ τὰ ἡμέτερα πάθη οἰκειωσάμενος· ἐπάγει δὲ τὴν δευτέραν φωνήν, τὸ ὑψηλὸν τε καὶ θεοπρεπὲς βούλημα κυρωθῆναι παρὰ τὸ ἀνθρώπινον ὑπὲρ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας θέλων. [...] Τὰ δὲ ταπεινὰ τῆς

evangélium szavait, amelyek ezt mondják: *Ha lehetséges, múljék el tőlem e pohár! De ne az én, hanem a te akaratod legyen meg!* Ehhez hozzáteszi saját kommentárját, amely így szól: „Megfelelnek róla, hogy ezt az akaratot nem a földből való ember sajátjának mondja, mint ők vélik, hanem a mennyből alászálló Istenének.”

[...] Vajon tudatában van-e ez a tinta-nyaló annak, hogy mit beszélt? Isten alászáll a mennyből, korlátozza istenségének tulajdon akaratát, nem akarja valóra váltani, amit akar. Tehát megosztódik az Atya és a Fiú akaratok. Akkor hogy lehetne közös mindkettő akarat? A természet azonossága pedig miképpen tükröződhetne az akaratok különbözőségében?²²

Miután tehát más az emberi akarat és más az isteni akarat, az, aki magáéért tettené a mi szenvedésünket, kimondja az emberi természet gyöngeségéhez illő szavakat, de hozzáteszi a másik mondatrészt, az emberin túl a fenséges és Istenhez méltó akaratra vonatkozót, mert az emberek üdvössége érdekében azt akarja. [...] Az emberi gyöngeség alantasságát, mind szavait, mind szenvedését

²² *Antirrbeticus adversus Apollinarium* 22 (TLG: 3, 1, 179); ÓI 18, 151–152.

²³ Uo. 22 (TLG: 3, 1, 179); ÓI 18, 151–152.

ἀνθρωπίνης δειλίας καὶ ῥήματα καὶ magáéná tevő Úr megmutatta, hogy a mi
πάθος οἰκειοῦται ὁ κύριος, δεικνὺς [természetünk] valóságosan körülvette
ὅτι ἀληθῶς ἦν περὶ αὐτὸν τὸ ὅτ. Az [emberi] természetet annak szen-
ἡμέτερον, ἐκ τῆς τῶν παθημάτων vedéseiben való közösségvállalással hite-
κοινωνίας τὴν φύσιν πιστούμενος. lesítette.²⁴

Krisztus két természetének megfelelően tehát két akarat – egy emberi és egy isteni – lakozik őbenne, még akkor is, ha az Úr a magára öltött emberi természet szenvedéseit valóban magáéná tette (οἰκειοῦται). Az Ige tehát valóságos közösséget (κοινωνία) vállalt a magára öltött emberi természettel annak érdekében, hogy azt valóságos és tökéletes emberi természetként hitelesítse, melyből így nem hiányozhat az értelmes lélek és az ahhoz természetszerűen kapcsolódó emberi akarat sem. Krisztus emberi akaratának szabadságát Gergely – Órigenész hűséges tanítványaként – külön fejezetben hangsúlyozza.²⁵

A megváltás művéhez hozzátartozik, hogy Krisztus a saját, valóban létező és szabad emberi akaratát önként alávetette az Ige akaratának. Gergely szerint ez a helyes magyarázata Jézus fohászának, hiszen emberi akaratából fakadóan olyasminek az eltávoloztatásáért imádkozik, amelynek beteljesülését Megváltóként, az Ige és az Atya akaratával összhangban maga is akarja.

Gergely így nem csupán egyetlen újszövetségi igehelyet világít meg, hanem valódi biblikus teológusként megőrzi a megváltás kulcsfontosságú eseményeinek az evangéliumi leírásokban található drámai feszültségét. E hermeneutikai alapállás szerint – mely a kappadókiaiak és az antiochiai teológusok közös kiindulópontja – Jézus Krisztus valóságos Istenként és valóságos emberként Megváltója az emberiségnek. Apollinarisz irtózott attól a gondolattól, hogy Jézus Krisztusnak lehetőségében állhatott bűnt elkövetni, vagy nemet mondani Isten üdvtervére. Gergely találó válasza szerint a teljes emberi természet felvételétől azért nem kell tartani, mert „a bűn a természet kudarca, nem pedig tulajdonsága”.²⁶

Nüssza püspökének hermeneutikája értelmében az írásmagyarázónak nem az a feladata, hogy valamiképpen feloldja vagy lekerekítse Jézus emberi természetének megnyilvánulásait, az ebből fakadó belső konfliktusokat és drámai feszültségeket: a könnyhullatást, a kísértéseket, a vérrel való verejtékezést. Éppen ellenkezőleg: mindezek a küzdelmes megváltói munka szerves részei, melyek során Krisztus tökéletes emberi természetét is megismerhetjük, hiszen számunkra a leghitelesebb példáját nyújtja annak, hogy a szabad teremtményi akarat miképpen vetheti alá magát önként Isten akaratának. Az emberre lett Istennek éppen ebben a hatalmas kockázatvállalásában rejlik a megváltás igazi nagyszerűsége, hiszen tervének véghezvitele során még a teremtményi akaratot is engedte megvalósulni.

²⁴ *Antirrheticus adversus Apollinarium* 23 (TLG: 3, 1, 181–182); ÓÍ 18, 153–154.

²⁵ Uo. 47 (TLG: 3, 1, 206); ÓÍ 18, 183–185.

²⁶ Ἡ γὰρ ἁμαρτία ἀπότευγμα φύσεώς ἐστιν, οὐκ ἰδίωμα. Ld. 3. *Levél Eusztathianak, Ambroszianak és Basziliuszának* 17 (TLG: Ep. 3, 17); ÓÍ 18, 532.

Függelék: Mária istenszülei mivolta

A IV–V. századokban nem beszélhetünk a krisztológiától leválasztható vagy attól függetlenített mariológiáról. Mindazok a tételek, amelyeket az atyák Mária személyére alkalmaztak, elsősorban Krisztus személyének titkát voltak hivatottak megvilágítani. Nem volt ez másként Gergely esetében sem.

Mivel Isten Fia Mária testéből vette fel a maga emberi természetét, és őtöle emberként született, a Szűz valóban *istenszülei* (θετόκος). Ezt a kifejezést Gergely többször is alkalmazza Máriára.²⁷ Ismételten hangsúlyoznunk kell, hogy a dogmatörténet e szakaszában, sőt még jóval későbbben is, a θετόκος kifejezésnek kizárólag krisztológiai értelme volt, mely az emberré lett Ige, Jézus Krisztus valóságos istenségét volt hivatott védelmezni az adopcionista és ariánus tanokkal szemben. Használatával az atyák azt juttatták kifejezésre, hogy az, aki Máriától született, valóban Isten Fia: Jézus Krisztus azonos az Igével, az Atya Egyszülöttje azonos Mária elsőszülöttjével.

Anakronizmus lenne tehát ebben a korban a θεολογία-tól (az Isten lényegével foglalkozó tudományágtól) és az οἰκονομία-tól (a megváltástantól és krisztológiától) függetlenített, akár csak viszonylagosan is önálló mariológiáról beszélni. Mindazonáltal Gergelynek Máriára vonatkozó állításai nemcsak a saját korában, hanem a teológia későbbi szakaszaiban is mérvadók maradtak. Szerzőnk tiltakozik az ellen, hogy a θετόκος mellett Máriát egyesek – a szöveggörnyezet alapján valószínűleg az ariánusok – ἀνθρωποτόκος-nak, azaz emberszüleinek is nevezik:

<p>Μὴ ἄλλας γραφὰς ἐκτιθέμεθα; μὴ τὴν ἁγίαν παρθένον τὴν θεοτόκον ἐτόλμησέ τις ἡμῶν καὶ ἀνθρωποτόκον εἶπεῖν, ὅπερ ἀκούομέν τινας ἐξ αὐτῶν ἀφειδῶς λέγειν;</p>	<p>Csak nem magyarázunk más írásokat? Közülünk senki nem merte emberszüleinek is nevezni az istenszülei Szület, amint halljuk, hogy közülük némelyek kíméletlenül annak mondják?²⁸</p>
---	---

A 381-es konstantinápolyi zsinat körüli viták idején keletkezett levél világosan tükrözi, hogy a θετόκος mennyire krisztológiai értelmű kifejezés volt: az ariánusok és makedoniánusok utolsó nagy offenzívája idején Krisztus valóságos istenségét olyan határozottan kellett védelmezni, hogy Gergely az ἀνθρωποτόκος kifejezést egyenesen felelőtlennek, sőt kíméletlennek tartotta. Ez utóbbi ugyanis minduntalan az adopcionista irányzatokra emlékeztette az ortodox tanítókat, akik még a gondolatát is kerülték annak, hogy Krisztust bárki is pusztá embernek tarthassa. Ugyanez a kellemetlen melléközöngé zavarhatta néhány évtizeddel később Alexandriai Kürillosz fülét is, aki az antiochiai neveltetésű szolgatársa, Nesztoriosz konstantinápolyi pátriárka Krisztusra vonatkozó kijelentéseiben újfent találkozott az „istenszülei” és az „emberszülei” kifejezésekkel.

Nüsszai Gergely krisztológiája kétségtelenül hatalmas előrelépést jelentett az Isten Fiára vonatkozó ortodox tanítás megszilárdításában. Pontos meghatározásai, finom különbségtételei és helytálló megállapításai nemcsak a közvetlen, hanem a kései utókor számára is biztos támpontul szolgáltak és szolgálnak Krisztus istenemberi mivoltának jobb megértéséhez.

²⁷ Ld. pl. *A szűzességről (De virginitate)* 14 és 19 (TLG); ÓÍ 18, 383 és 395; *Homília az Úr születésére (Oratio in diem natalem Christi)* 1136, 30 (TLG); ÓÍ 18, 218.

²⁸ 3. Levél, 24 (TLG: Ép. 3, 24); ÓÍ 18, 534.

Felhasznált irodalom

- Acta Conciliorum Oecumenicorum* (ACO), Series I, ed. E. Schwartz & J. Straub. Walter de Gruyter, Berlin 1914–1984; Series II, ed. sub auspiciis Academiae Scientiarum Bavaricae. Walter de Gruyter, Berlin 1984–.
- Courtonne, Y.: *Saint Basile: Lettres*. 3 kötet. Les Belles Lettres, Paris 1957–1966.
- D. Tóth Judit: A klasszikus retorika elégtelensége a keresztény dicsőítésben. Eszmény- és közösségteremtés Nüszjai Szent Gergely Nagy Szent Bazileioszról mondott enkómionjában. *Új Hegyvidék* 2008/1–4, 93–106.
<http://epa.oszk.hu/01400/01469/00005/pdf/28dtothjudit.pdf>.
- Hahn, G. Ludwig: *Bibliothek der Symbole und Glaubensregeln der Alten Kirche*. 3. kiadás. E. Morgenstern, Breslau 1897.
- Lietzmann, Hans: *Apollinaris von Laodicea und seine Schule*. Mohr, Tübingen 1904.
- Müller, F., szerk.: *Gregorii Nysseni Opera*. III. kötet. Brill, Leiden 1958.
- Niesel, Wilhelm: *Az evangélium és az egyházak*. Ford. Juhász Tamás. EREK, Kolozsvár 1979.
- Pásztori-Kupán István: A „tulajdonságok közlésének” tana Heinrich Bullinger teológiai gondolkodásában. *Református Szemle* 96/2 (2003), 146–158.
- Pásztori-Kupán István: *Követvén a szent atyákat. Az ógyház dogmatörténete 381-ig*. Napoca Star – PTI, Kolozsvár 2009.
- Quasten, Johannes: *Patrology*. 4 kötet. Spectrum, Utrecht 1950–1986.
- Vanyó László, szerk., ford.: *Nüszjai Szent Gergely művei*. Ókeresztény Írók sorozat, 18. Szent István Társulat, Budapest 2002.
- Vanyó László: *Ókeresztény írók lexikona*. Szent István Társulat, Budapest 2004.
- William Smith – Henry Wace, szerk.: *A Dictionary of Christian Biography*. 4 kötet. John Murray, London 1877–1887. Online változat: <http://www.ccel.org/ccel/wace/biodict.html>

